

Jüri Viikberg

eesti keele instituudi murdeuurija
ja Tallinna ülikooli õppejõud

Vandiraiujad, ubamulgid, mehkad ja setud – ühed eestlased kõik. Märkmeid eestlaste paikkondlikust identiteedist

Eestlased on oma territooriumi, kultuuri ja keelega olnud rahvana äratuntavad juba muistse iseseisvuse ajal ning ka Henriku Liivimaa kroonikas (1224–1227) on *estones* selgelt eristatud liivlastest, latgalitest jt naaberrahvastest. Oma maa põlisasukatena kutsuti end maarahvaks, kuni postipapa Johann Voldemar Jannseni ärgitusel (1857) ning rahvusliku ärkamise tundelainetuses levis 19. sajandil omanimetuseks eestlane.

Olgugi üks rahvas, pole eestlased ometi kõik ühetaolised ega üht nägu inimesed. Erinevusi leidub omajagu, millest osa on kindlasti seotud kodukandi ning päritolutaustaga. Nii on see teistelgi rahvastel. Suurte piirkondlike erinevuste poolest paistavad silma kas või sakslased, itaallased ja prantslased, nagu nende riigidki on sündinud hõimu- ning keelekirevusest. Raske oleks välja tuua, mida ühist on baierlastel ja preislattel Saksamaal või siitsiillastel ja lombardlastel Itaalias, ent omad erijooned on isegi lähedastel karjalastel, hämelastel ja savolastel Soomes. Ammused hõimuvahed ning piirkondlikud eripärad on tänini märgatavad, avaldudes paikkondliku identiteedina keelemurdes, rahvariietes, tavades ja mentaliteedis. Iseloomulik on seegi, et endale omane tundub tuttava ja loomulikuna, seevastu teiste omapära võib paista kas huvitav, naljakas või päris pentsik.

Tänapäeva märksõnad *Euroopa ühiskodu, üleilmastumine, suhtlusvõrgustikud, piirideta koostöö* jpt viitavad inimeste töö-kodus-puhkehetkel-elukorralduse üha jätkuvatele sarnastumispuüetele eri maades. Selline sarnastumine toodab ühetaolisust, mis teeb elu ja suhtlemise hõlpsamaks, kuid tõstab ühtlasi kõige selle tähendust, mis on maadel-rahvastel omamoodi, mille poolest nad üksteisest erinevad. Mida paremini tuntakse oma kodukandi, oma emakeele ja rahvakommete eripära, seda rikastavam tähendus on sel ju ka teistele – *Euroopa lapiteki* kontekstis.

Kas sa õpetad inglasele kaerajaani, pakud poolakale verivorsti ja türk-lasele rukkileiba? Kuidas sa tõlgid mõnda teise keelde näiteks *ahjualune, murueide tütre* või *odratolgus*?

Eestlaste kohaidentiteedi kirjeldamiseks tuleb juttu kolkapatriootidest selle sõna kõige paremas mõttes, nii nagu rahvasuu on neist pajatanud. Illustreerivad näited on leitud murdekeele ja rahvaluule arhiivikogudest ning väljendavad paikse maarahva seisukohti umbkaudu aastaist 1840–1940. Inimeste liikumisi ja tollaseid vahemaid aitab ette kujutada üleskirjutus Jüri kihelkonnast: *Sellal [= 19. sajandi lõpul] olid se Rae ja Lagedi vahe nõnna nagu nüüd minnakse Venemoale - - kohe irmus kauge, ei tiand kiegi, kus puol se Rae ongi.*

Läänlastest võrukesteni ja Hiiumaast Setumaani

Mida kaugemal on keegi oma elukohast, seda suurema ja tuntuma paiga abil ta sellele viitab, olgu ta siis *Pandiverest, Peipsi eärest, Talina alt* või *Tartu takast*. Laiemalt tuntud kohaks on kindlasti maakond – Harjumaal elavad *arjakad*, Järvemaal *järvakad*, Virumaal *virulased* jne, nõnda kõneleb ka rahvasuu: *Paide loadal üitsid Järvamoa mehed: alt ära arjakad, järvakad tulevad Kose*¹. Teadis Karula rahvas, et *läänläse elävä Läänemaal*, teati Tõstamaal, et *virulased, need elävät Soome lahe ranna ääres*, ja Viru-Jaagupis, et *võrukesed elavad siit kaugel*. Kui ka inimesed mujale kolisid, ei jättnud päritolu neid maha: *meil oli üleaedne võruklane Kodavere*².

Maakonna kõrval on tuntud mõne teisegi „maa” asukad, eeskätt Saaremaalt, Hiiu- ja Muhumaalt, aga ka lõunaestlaste Mulgi- ja Setumaalt. Silma jäänud on nad oma eluviisi, tööde ja tegevustega. Saarlased-hiidlased

¹ Näitelause järel püstkirjas on kihelkond, kust näide pärineb.

² Naaberrahvad on saanud lähima maakonna järgi nimetuse tervele Eestile – Virumaast näiteks on pärit soomlaste Viro ja Ugandist lätlaste Igaunija.

on mandril tuntud nii kalurite ja meremeestena (*iidlast köisid sii merd püidmas* Audru) kui ka kunagiste kraavikaevajatena (*kruavi kaevajad, nied on iidlased ja suarlased* Viru-Jaagupi), setud on olnud väga tuntud rändkaubitsejad (*Petseri setu lähnud sinna oma tökati ja kausi kuurmaga* Palamuse). Mulke on hinnatud ja neist on eeskuju võetud nende praktiliste oskuste pärast: *Mulgid tõivad selle moodi* (= vikatiga niitmise) *meie muale* Järva-Jaani; *Villandi mulgid seie linapidamise töid ju* Maarja-Magdaleena; *meie rahvass opseva mulkest, kudass kama tetäss* Nõo. Vahel on piisanud mõnest kokkusaamisest, et saaks teiste kohta ettekujutuse: *muhulased köisid Lihula laadalt upsa* (pörsaid) *ostmas, näd emisid ei pidan* Hanila.

Omaaegseid kubermange mäletatakse Tallinna ja Riia järgi: *Tallinna-maa rahvast üeldi järvakad ja arjakad* Laiuse; *nied olivad sääld* Riia *ma puold inimesed, ütleme mulgid* Haljala.

Kust kandi mehi sa oled?

Kui maakonna nimi jääb liiga ebamääraselt avaraks, minnakse konkreetsemaks ja nagu rahvasuu tunnistab, lisatakse sageli *mees* või *rahvas* kohanime järele: *no üks Tammistu mies, sie oli ottand siis kodunt ka nuat ja kahvliit kaasa* Kuusalu; *Mustjala mihed on änamast keik törva ja lubja põletajad* Kaarma; *Lagedi rahvas tegid tüöd* [mihkclipäeval], *kiskusid koala* (kaalikaid), *aga Rae rahvas ei teind kedagi, nii suur püha oli* Jüri; *üks Äiama mies käis Paides viiskadega* Paide; *Avinurme mehe müüisiv puu nõusid* Paistu.

Muidugi öeldakse ka lühemalt: *Avinurme mees on avinurmik, harglane* või *harakas* elab Hara külas, *aksikas* Aksi saarel, *narvakas* Narvas ja *raplakas* Raplas. Lõunaeestlased väljenduvad südamlikumalt: *elmeke* 'Helme elanik', *abjake* (< Abja), *kaagvereke* (< Kaagvere), *kanepikene* (< Kanepi), mitmuses *antslakõsõ* (< Antsla) ja *karulakõsõ* (< Karula).

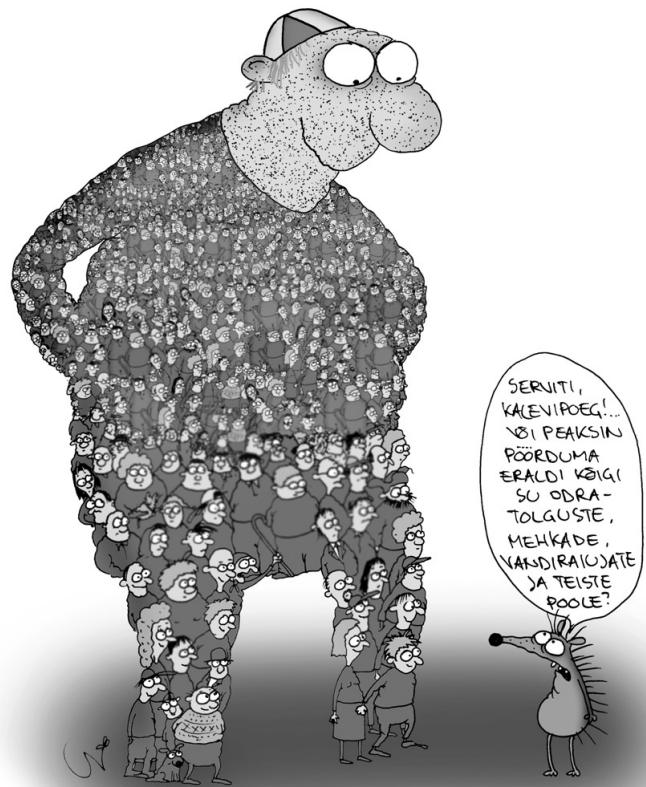
Naabrite naljanimed ja kohalik tögamine isekeskis

Kui teisi, näiteks naabreid, tuntakse päris hästi, võivad pärisnimede kõrval hõlpsasti kasutusele tulla hüüdnimed, nii humoristlikud kui ka halvustavad. Need lähtuvad mingist tähelepanu äratanud joonest (välimuses, keeles, omadustes), mida hakatakse matkima või kujundlikult võimendada. Rahvasuu andmetel on teada, et näiteks *Mustjala naised olid vanast karpjalad* [sest neil] *olid ennemini kõrgete korkidega kingad* Karja; *Suurevaldas üite heilutajad, nemad öhkavad väga, kui reekivad* [h-d sõna algul]

Pühalepa; *vorsta üitasse siin aeska-mehed ja Aeska mehi üitasse jälle vorstid Martna; Lohu valla mehi üiti kollavennad, Tohisoo mehi üiti varesteks ja Pahklas olid kastivalla mehed Hageri; Hellenurme edevä (sest sealsed inimesed kogunud raha) Rõngu.*

Naabrite naljanimed ei tarvitse alati naabritele meeldida. Kui naljast saab pilge, võib see põhjustada solvumist, küllap on sapisemad nimed olnudki tagaselja pruukida. Neutraalseid ja humoorikaid nimesid sobib aga kindlasti avalikult kasutada, liiati iseeneste kohta.

Kohalikke tögamisnimesid, mis pole kuigi laialt teada, leidub mitmes piirkonnas. Hiidlaste naljasoon avaldub selleski, kuidas oma saarerahvast kutsuda, kui ühest *hiidlane*-nimest kohe kuidagi ei jätku. Käina hiidlased kui kanged õllepruulid on *odratolgused*, kõplased on hülgeleha söömisest *koltseleua mehed*, Jausa kandis elavad *vesihiidlased* ja keset saart *ihuhiidlased*, Emmaste kihelkonnas elavad *märahiidlased* ja Kassaris *hobuhiidlased*. Söögirüüpe järgi on Pühalepa inimesed *hapupii-mälähkrid*, Kärda omad aga *kohvilähkrid*, sest vabrikutöölised võtnud tööle kohvi kaasa. Ka saarlastel on märkimisväärne nimevara isekeskis kasutamiseks. Kihelkonna rahvas on kunagiste laevasaakide meenutuseks *vandiraiujad*, Mustjala inimesed tõrvapõletamisest *tümakäkid* ja Anseküla omad *allid kalakullid*. Samanimeliste meeste järgi kutsutud Maasi elanikke *seiud* (< Aleksei), Valjala omad olid *sassad* (< Aleksander) ja muhulased *tähved* (< Stepan). Pärnumaal leidub rohkesti *junnusid* ehk *junlasi*. Mihklis elavad *paejunlased*, Koongal *kivijunnakad* ja *puujunlased*, Jõõpre kandis *turbajunlased*, Karusel *metsjunlased*, Audrus *punnjunlased*, Pärnu kandis *kesajunlased* ja Tõstamaal *vesijunlased*. Kirbla rahvas saanud kortsus kuubede järgi nimeks *kortsjunlased*. Päris kunst neid kõiki lahus hoida!

Selget vahet tuleb teha ka mulkidel. Karksis ja Hallistes elavad *kesamulgid*, Helmes *kamamulgid*, Viljandi pool *ubamulgid* ehk *nabast saadik mulgid*.

Rahvasuus on liikunud hulk naljasalmikesi, kus häälikute kooskõla järgides on reastatud maakohti ja sealseid elanikke. Jakob Hurda kogudesse on jõudnud 1893. aastal Hallistest näiteks selline vemmalvärss: *Holstre hundid, Loodi londid, Viljandi vibuninad, Kärstna käki-küpsetajad, Tuhalaane tormi-huuled, Pahuvere paksud mokad, Kuressaare kukesoolid, Vana-Võidu vaska-papid...*

Inimestel näikse olevat kange kalduvus oma tähelepanekuid kas naaberküla või -rahva kohta sõnastada naljanimed, vemmalvärsside ja kõnekäändudena. Neid ajendab soov naabrite isevärki, kas koomilisi või negatiivseid jooni rõhutades omaenda positiivseid jooni esile tõsta. Naabrite tõgamine on üldinimlik nähtus ning levinud üle ilma, sest igapähe *oma* on teistest mõnevõrra erinev. Enda oma paistab siiski kõige parem ja ilusam.

Lisalugemist

Mäkinen, Kirsi 2007. *Lollot ja kollot: suomalaista naapurihuumoria*. Helsinki: Otava.

Oinas, Felix 1962. Naabrid ja naaberrahvad kõnekäändude kõverpeeglis. – *Tulimuld*. Eesti kirjanduse ja kultuuri ajakiri. Lund, lk 61–70.

Rommel, Mari-Ann 2003. *Viru mees viljapulli, Harju mees aganapulli*. Piirkondlike suhete kajastumisest eesti rahvapärimeses. – *Mäetagused* 21. Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu, lk 141–192.

Sarv, Vaike 1998. Etnonüümid ja setu identiteet. – *Keel ja Kirjandus* 5, lk 302–314.

Viikberg, Jüri 2004. Murdenaabreist nimepidi. – *Oma Keel* 1, lk 45–52.